

سید محمد ذوالفقاری * شرکت ملی نفت ایران
چکیده

بررسی حقوقی تعدیل قیمت در قراردادهای صنعت نفت

یکی از موضوعات مشکل آفرین در قراردادهای زمان بر، بحث امکان تعدیل قیمت قرارداد است که سبب بروز اختلاف بین کارفرما و پیمانکار می شود. از دیدگاه حقوقی برای تعدیل قیمت قرارداد باید شروط آن بررسی شود؛ بدین نحو که آیا در قرارداد شرط ناظر بر امکان تعدیل آن درج شده یا برعکس شرط عدم امکان تعدیل قرارداد تعبیه گردیده است. حالت سوم آن است که قرارداد در این خصوص سکوت کرده باشد. با بحث و بررسی این فرض ها، به نظر می رسد در فرض نخست، تعدیل قرارداد امکان پذیر و در فرض دوم امکان ناپذیر است. در حالتی که قرارداد سکوت کرده نیز با توجه به جنبه‌ی دولتی صنعت نفت، قوانین و مقررات جاری و شرایط هر قرارداد می توان در موارد خاص قائل به امکان تعدیل قرارداد بود.

واژگان کلیدی | قرارداد، قانون، تعدیل قیمت، صنعت نفت

مقدمه

یکی از موضوعات رایج در قراردادهای اجرایی که سبب بروز اختلافات فراوانی بین کارفرما و پیمانکار می شود بحث تعدیل قیمت قرارداد است. در سال های اخیر به دلیل تغییرات فاحش قیمت، تعدادی از قراردادهای اجرایی با درخواست تعدیل قیمت از سوی پیمانکاران مواجه شده که این امر سبب مباحث حقوقی قراردادی در زمینه‌ی امکان و شرایط تعدیل قیمت قرارداد شده است. شایان ذکر است تغییر

*نویسنده‌ی عهده‌دار مکاتبات (zolfaghari@nioc.ir)

۱- تحلیل قراردادی تعدیل قیمت قراردادها

یکی از مشکلات رایج قراردادهای میان مدت و طولانی مدت آن است که طرفین در زمان انعقاد قرارداد به لزوم تعادل اقتصادی در طول مدت قرارداد توجه کافی ندارند و به همین دلیل مشکلات اجرایی بعدی اتفاق می افتد. بنابراین ضروری است در قراردادها در این خصوص تصمیم گیری شود. به عبارت دیگر طرفین مبلغ قرارداد را بر اساس شاخص های واقعی نرخ تورم و مؤلفه های اثرگذار بر این مبلغ

فاحش قیمت اصطلاحی حقوقی است و منظور از آن تغییر عمده و قابل توجه قیمت به نحوی است که عرفاً نمی توان از آن چشم پوشی کرد. با طرح این مبحث، اجرای برخی قراردادها با مشکل مواجه شده، اجرای برخی از آنها متوقف شده و اجرای برخی دیگر با ریسک پذیری مسئولین به شکل علی الحساب در جریان است. با توجه به این موارد بررسی موضوع تعدیل قیمت قراردادها، از دیدگاه حقوقی حائز اهمیت است.

ارزیابی نمی‌کنند و در اثنای اجرای پروژه پیمانکار درخواست تعدیل مبلغ قرارداد را به کارفرما ارائه می‌کند. از سوی دیگر بر اساس مقرره‌های قانونی و مقرراتی، کارفرما محدودیت‌هایی برای اجابت درخواست تعدیل دارد. این موضوع در صنعت نفت به‌ویژه با تعدد و تکرر فعالیت‌های عملیاتی و قراردادهای اجرایی چشمگیرتر است. این موضوع با نگاهی به حجم درخواست‌های تعدیل پیمانکاران به هیأت حل اختلاف کارفرما و پیمانکار در شرکت ملی نفت ایران به‌وضوح مشخص است. به نظر می‌رسد در بررسی حقوقی تعدیل قیمت قراردادی می‌توان قراردادهای مربوطه را به سه دسته‌ی قراردادهای واجد شرط تعدیل قیمت، قراردادهای فاقد شرط تعدیل قیمت و قراردادهای واجد شرط عدم امکان تعدیل قیمت تقسیم کرده و آنها را از دیدگاه حقوقی تجزیه و تحلیل نمود.

۱-۱- قراردادهای حاوی شرط تعدیل قیمت یا تغییر فاحش اوضاع و احوال

با توجه به وجود مبانی قراردادی، در صورت تحقق کامل تمامی شرایط قرارداد، با تشخیص و سپس موافقت کارفرما، امکان تجدیدنظر در شرایط این‌گونه قراردادها وجود دارد. اما مشکل این است که اغلب قراردادها فاقد چنین شرطی جهت تجویز تجدیدنظر یا تعدیل شرایط هستند.

۲-۱- قراردادهای فاقد شرط تعدیل قیمت یا تغییر فاحش اوضاع و احوال

در این موارد با عنایت به عدم امکان

تعدیل مبلغ قرارداد از حیث قراردادی، باید به اصول حقوقی حاکم بر قراردادها مراجعه کرد. با فرض حاکمیت قوانین و مقررات ایران می‌توان گفت که در این مورد، اصل ثبوت حق درخواست تعدیل شرایط قرارداد برای پیمانکار مورد سؤال است. به بیان دیگر در این فرض، کارفرما در خصوص تشخیص مصداق (در اینجا تغییر فاحش شرایط و اوضاع احوال قراردادی و تورم غیرقابل پیش‌بینی در زمان انعقاد قرارداد) اختلافی با پیمانکار ندارد و ادعای پیمانکار را تأیید می‌کند. اما سؤال حکمی قضیه آن است که آیا با وجود عدم درج شرط تعدیل قیمت یا تغییر فاحش اوضاع و احوال در قرارداد، اصولاً این امکان برای طرفین وجود دارد که با توافق یکدیگر قرارداد منعقد را اصلاح کنند؟ در این خصوص دو نوع اظهار نظر بیان شده است:

■ به باور گروهی از حقوقدانان که از دیدگاه حقوق خصوصی به قرارداد می‌نگرند، حتی اگر شرط تعدیل به‌صراحت در قرارداد درج نشده باشد این شرط یکی از حقوق ذاتی طرفین (ناشی از اصل آزادی اراده) است. در نتیجه با توجه به اینکه ایجاد اصل قرارداد از اراده‌ی طرفین بوده، می‌توان گفت طرفین قرارداد این حق را دارند که در هر زمان با توافق یکدیگر نسبت به تغییر شروط قرارداد (به‌طور اعم) و تعدیل قیمت آن (به‌طور اخص) اقدام نمایند.

■ به باور گروه دیگری از حقوقدانان، قراردادهای عمومی و به‌طور خاص قراردادهای دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده‌ی ۲۲۲ قانون برنامه‌ی پنجم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور،

تنها ناشی از اراده‌ی طرفین قرارداد نیست و جنبه‌ی عمومی این قراردادها (به‌ویژه با توجه به دولتی و عمومی بودن دستگاه‌های اجرایی) ایجاب می‌کند که تمامی مقرره‌های قانونی وضع شده از باب حاکمیتی مدنظر قرار گیرند. از مهم‌ترین قوانین دخیل، قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳ است که محدودیت‌ها و شرایط معینی را جهت نحوه‌ی برگزاری مناقصه وضع کرده است. همچنین قانون مذکور مقرر داشته که متن قرارداد نیز باید از ابتدا مشخص باشد و به‌همراه سایر اسناد مناقصه برای تمامی داوطلبان به‌طور یکسان توزیع شود (بند-الف و جزء-۱۰ بند-ب ماده‌ی-۱۴). بدیهی است که ایجاد هر تغییری در متن قرارداد پیشنهادی اولیه منوط به جری مجدد تشریفات قانونی خواهد بود. بنابراین امکان حقوقی تعدیل قیمت این‌گونه قراردادها میسر نیست.

در نتیجه در این موارد با عنایت به عدم پیش‌بینی موضوع افزایش مبلغ قرارداد از حیث قراردادی و با توجه به اصول حقوقی حاکم بر قراردادها و قوانین و مقررات جاری می‌توان گفت در صورت قابل پیش‌بینی نبودن شرایط منجر به تعدیل قرارداد در زمان انعقاد و در صورتی که پیمانکار در اجرای قرارداد حسن نیت داشته باشد، در اجرای پروژه مرتکب هیچ قصوری نشده باشد و این امر پس از بررسی‌های لازم و وجود توجیه کافی مورد تأیید کارفرما قرار گیرد، کارفرما می‌تواند با توجه به گزارش کارشناسی پروژه‌هایی که پیمانکار در اجرای آنها پیشرفت قابل ملاحظه‌ای داشته، قیمت قرارداد را

تعدیل کرده و از تعطیلی کامل پروژه جلوگیری به عمل آورد. در همین راستا اگر بدون اینکه قرار داد اجزای تعدیل را به طور کلی داده باشد و تنها به ذکر اجزای تعدیل قرارداد به اندازه‌ای مشخص (مثلاً ۲۵ درصد) از ارزش یا حجم کار اکتفا کرده باشد بدیهی است که حدود اختیار طرفین برای تعدیل قرارداد تنها تا مقدار مشخص شده خواهد بود.

۱-۳- قراردادهای واجد شرط عدم امکان تعدیل قیمت یا تغییر فاحش اوضاع و احوال

اگر در قرارداد شرطی صریح مبنی بر عدم امکان تعدیل درج شده باشد، از لحاظ قراردادی و قانونی راه برای توافق بعدی در این زمینه بسته شده است. به ویژه اینکه به موجب بند-الف و جزء-۱۰ بند-ب ماده-۱۴ قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳، متن قرارداد نیز باید جزء اسناد مناقصه و به طور یکسان به تمامی داوطلبان تحویل شود. علت آن است که شرط عدم امکان تعدیل قرارداد در اسناد مناقصه، مانع از داوطلب شدن عده‌ای از مخاطبان مناقصه می‌شود و اگر با وجود درج این شرط، پس از آن توافقی مثلاً در زمینه‌ی تعدیل قیمت انجام شود غرض مقنن از تصویب این قانون (که در حقیقت رفتار برابر با تمامی داوطلبان در پرتو قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳ است) حاصل نخواهد شد.

برخی از نمونه‌های عملی شروط عدم امکان تعدیل قرارداد به صورت زیر است:

[۱۱]:

■ ماده-۳- مبلغ قرارداد:

الف) مبلغ اولیه‌ی قرارداد برای یک سال

شمسی و تعداد ..... نفر افراد معرفی شده توسط پیمانکار برابر است با مبلغ (.....). ریال که بر اساس قیمت پیشنهادی پیمانکار بوده و همراه به شرط اخذ گواهی حسن اجرای کار از کارفرما یا نماینده معرفی شده به او، مبلغ (.....) ریال قابل پرداخت خواهد بود.

ب) به قیمت‌های این پیمان هیچ گونه تعدیل آحاد بها و افزایش مبلغ قرارداد تعلق نمی‌گیرد و باید قیمت‌های پیشنهادی پیمانکار کامل باشد. ..."

■ نمونه‌ای از متن لاتین شرط عدم امکان

تعدیل قرارداد به صورت زیر است:

Adjustment to the Contract:

No adjustment, revision or change to the Contract Price, nor any amendment, change or modification of this Contract shall be valid unless in writing signed by the parties hereto.

■ نمونه‌ی کاربردی شرط عدم امکان تعدیل قرارداد در یک قرارداد توسعه‌ی میدان گازی:

Fixed Contract Price:

Unless otherwise provided expressly in Exhibit ..., all rates, sums and prices stated in the Contract shall be fixed and firm and not subject to any revision, nor escalation nor any adjustment.

۲- تحلیل قانونی تعدیل قراردادها

قانون مدنی به عنوان قانون مبنا، در تعیین

حقوق و تعهدات طرفین قراردادها اشاره‌ی صریحی به لزوم حفظ تعادل اقتصادی قرارداد در زمان اجرای آن نکرده است. در همین راستا لایحه‌ی قانونی اصلاح تبصره-۸۰ قانون بودجه‌ی سال ۱۳۵۶ مصوبه‌ی شورای انقلاب در جلسه‌ی مورخ ۱۳۵۸/۱۱/۰۳ موضوع تشکیل یک شورای عالی فنی به جای کمیسیون شاهنشاهی مندرج قانون برنامه و بودجه سال ۱۳۵۱ را جهت انجام وظایفی از جمله تجدیدنظر در نرخ پیمان‌ها در صورت لزوم و وجود توجیه کافی مطرح می‌کند.

در خصوص بحث شمول اختیارات شورای عالی فنی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور به شرکت ملی نفت ایران، به نظر می‌رسد صرف نظر از فقدان ظرفیت لازم در شورای عالی فنی برای تجدیدنظر در قراردادهای عظیم و پیچیده‌ی نفتی، با توجه به رویه‌ی جاری صنعت نفت در خصوص تجدیدنظر در قراردادها در خود شرکت ملی نفت و با عنایت به عدم تعرض همه‌ی دستگاه‌ها اعم از خود شورای عالی فنی، دولت و نهادهای نظارتی بر تجدیدنظرهای انجام شده در قراردادهای صنعت نفت، باید گفت به دلیل اینکه اصولاً شرکت ملی نفت به لحاظ شرکتی بودن، تابع اساس‌نامه و قوانین و مقررات خاص خود است و در غیر تصریح و ذکر نام، قوانین و مقررات عام دولتی (مثل قانون برنامه و بودجه مصوب ۱۳۵۱ و همچنین لایحه‌ی قانونی اصلاح تبصره-۸۰ قانون بودجه‌ی سال ۱۳۵۶ مصوبه‌ی شورای انقلاب در جلسه‌ی مورخ ۱۳۵۸/۱۱/۰۳) شامل این شرکت نخواهد شد. در نتیجه نمی‌توان قائل به شمول اختیارات شورای عالی فنی

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی بر شرکت ملی نفت ایران بود. بدیهی است پیشنهاد تشکیل یک شورای عالی فنی متشکل از اعضای منتخب دولت با اتکا به قانون مربوط به شورای عالی فنی، برای صنعت نفت نیازمند بررسی‌های لازم خواهد بود.

در خصوص معاملات و پیمان‌های شرکت ملی نفت ایران، با مراجعه به آیین‌نامه‌ی معاملات شرکت ملی نفت مصوب ۱۳۸۰ که پس از تصویب قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳، در حوزه‌ی برگزاری مزایده‌های شرکت، کماکان مجری است مشاهده می‌شود که تعدیل قیمت‌ها در آیین‌نامه‌ی معاملات شرکت ملی نفت تصریح نشده است. تنها در صدر ماده‌ی ۳ به‌طور عام مقرر شده که "کمیسیون معاملات تمامی اختیارات لازم برای اتخاذ تصمیم راجع به معاملات را داراست. مگر در مواردی که طبق مقررات این آیین‌نامه ترتیب دیگری مقرر شده باشد یا در مورد خاصی که به‌علت محرمانه بودن موضوع، هیأت مدیره‌ی شرکت تصمیم دیگری اتخاذ نماید." هرچند در ادامه‌ی این ماده که وظایف کمیسیون معاملات بر شمرده می‌شود، باز هم به تصریح سخنی از اختیار تعدیل قیمت معاملات و پیمان‌های صنعت یافت نمی‌شود.

در همین راستا به‌نظر می‌رسد که هم آیین‌نامه‌ی معاملات شرکت ملی نفت

ایران مصوب ۱۳۸۰ و هم مواد ۵۷ و ۶۶ قانون اساسی نامه‌ی شرکت ملی نفت ایران قائل به خاص بودن مقررات این شرکت و اختیار هیأت مدیره‌ی آن برای انجام تمامی عملیات شرکت باشند و با توجه به تصریح بند-ب ماده‌ی ۱- قانون برگزاری مناقصات ۱۳۸۳ بر شمول قانون به شرکت ملی نفت ایران، باید تفسیر در پرتو قانون برگزاری مناقصات انجام گردد.

با بررسی قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳ و ملحقات آن درمی‌یابیم که در مورد امکان یا نحوه‌ی تعدیل قیمت قراردادهای، مقرره‌ی صریحی وجود ندارد که این مطلب در راستای عنوان و فلسفه‌ی این قانون نیز هست؛ چراکه اصولاً هدف از تصویب این قانون تعیین روش و مراحل برگزاری مناقصات است که بر موضوع تعدیل قراردادهای تقدم دارد و معمولاً طی دوره‌ی اجرای قراردادهای مطرح می‌شود.

در نهایت اگر در قرارداد نه شرط امکان تعدیل درج شده باشد و نه شرط تأثیر تغییر فاحش اوضاع و احوال قراردادی، می‌توان گفت اگر اوضاع و احوال به‌طور اساسی با شرایط زمان انعقاد قرارداد متفاوت باشد، این امکان وجود دارد که پس از خاتمه‌ی قرارداد جاری، قراردادی جدید با مبلغی جدید و بر اساس اوضاع و احوال جدید منعقد گردد. در این راستا برای تسریع در انجام امور می‌توان از طریق مکانیسم

ترک تشریفات (موضوع ماده‌ی ۲۷- قانون برگزاری مناقصات ۱۳۸۳) و در غیر این صورت مناقصه‌ی محدود (بند-ب ماده‌ی ۴- قانون مذکور) اقدامات لازم را انجام داد. به عبارت دیگر اگر پس از خاتمه‌ی قرارداد، به تشخیص بالاترین مقام دستگاه اجرایی، موضوع از مصادیق بند-الف ماده‌ی ۲۹- قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳ باشد (مواردی که موضوع قرارداد انحصاری باشد)، امکان انعقاد قرارداد جدید با پیمانکار بدون انجام مناقصه و بر مبنای نرخ‌های جدید وجود دارد. در غیر این صورت با هدف تسریع در انجام امور، در صورت تحقق شرایط قانونی و از طریق ترک تشریفات مناقصه یا مناقصه‌ی محدود اقدام خواهد شد.

نتیجه‌گیری

یکی از موضوعات حقوقی مهم در قراردادهای صنعت نفت امکان تعدیل قیمت قرارداد است. در این راستا صرف نظر از ابعاد اقتصادی و مالی قرارداد، از دیدگاه حقوقی باید به شروط قرارداد و همچنین قوانین و مقررات مربوطه توجه کرد. فرض مطلوب این است که طرفین در زمان انعقاد قرارداد نسبت به موضوع حساس بوده و با توافق در قالب شروط قراردادی موضوع را تعیین تکلیف کنند. به‌هر حال مقرره‌های لازم‌الاجرای قانونی نیز باید مدنظر قرار گیرند. ■

منابع

- [۱] بیگدلی، سعید، تعدیل قراردادهای، ۱۳۸۸، نشر میزان
- [۲] کاتوزیان، ناصر، قواعد عمومی قراردادهای، ۱۳۸۳، نشر میزان
- [۳] آیین‌نامه معاملات شرکت ملی نفت ایران مصوب ۱۳۸۰
- [۴] قانون اساسنامه شرکت ملی نفت ایران مصوب ۱۳۵۶
- [۵] قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳
- [۶] قوانین برنامه‌ی پنجم و چهارم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور مصوب ۱۳۸۹ و ۱۳۸۳
- [۷] قانون برنامه و بودجه‌ی مصوب ۱۳۵۱
- [۸] لایحه‌ی قانونی اصلاح تبصره‌ی ۸۰ قانون بودجه‌ی سال ۱۳۵۶ مصوبه‌ی شورای انقلاب در جلسه‌ی مورخ ۱۳۵۸/۱۱/۳
- [۹] قانون اصلاح قانون نفت مصوب ۱۳۹۰
- [۱۰] قانون وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱
- [11] www.legaldocs.ir